

Jozef Miloslav Hurban ako spisovateľ a publicista

„Darmo je, my nesmieme ľudí a ducha časov súdiť
podľa terajšieho *raisonnementu* nášho rozumu, ale ich máme ponímať
vo vlastnej stávajúcnosti, v ich vlastnom veku a čase,
bo ich pravda leží schovaná v nich samých.“

Hoci literárne dielo i umelecké názory Jozefa Miloslava Hurbana predstavujú neoddeliteľnú súčasť jeho národnopolitických aktivít, samotná tvorba sa nevyčerpáva neustálym akcentovaním národnobuditeľskej tendencie. Platí ale konštatácia, že vlastnú literárnu tvorbu Hurban úzko spájal s národno-emanipačnými cieľmi a zámermi. Na druhej strane z jeho kritických diel a publicistickej činnosti zreteľne cítiť, že vnímal osobitosti umeleckého prejavu a snažil sa tvoriť literatúru aj ako špecifický výraz svojej koncepcie života. Vzdelaním a mysliteľským rozmerom stelesňoval zápas heglovského romantizmu s racionalizmom. Hurbanovo dielo je poznačené úsilím zapôsobiť na čitateľa autorským vyznaním, ako aj subjektívnym, individuálnym gestom hrdinu, poskytnúť podnet na odvážny čin a emotívny model riešenia životných situácií s racionálnym zdôvodnením. Vstup „ľudského materiálu“ do vlastnej tvorby sa v jeho prípade prejavil v niekoľkých formách – publicistika, beletrizovaný cestopis, besednica, satira, humoreska, elegický obraz heroickej minulosti s fantazijnou aktualizáciou.

Základnou líniou prvého tlačou vydaného textu *Cesta Slováka k bratom slovanským na Moravu a v Čechách* (1841) je zdôraznenie slovanskej idey. Autor však v tomto svojom cestopise kriticky reaguje aj na dobové spoločenské pomery. Pre ďalší vývin našej literatúry má dôležitý význam najmä spôsob realizácie uvedeného diela. Konkrétne máme na mysli uplatnenie romantickej metódy, ktorá sa prejavuje v „pútnickom“ motíve, náladovosti zakomponovaných básní, ale aj v priamych charakteristikách niektorých výjavov a postáv.

Verše začal Hurban písať počas štúdia na Evanjelickom lýceu v Bratislave. Názvy jeho básní z mladosti, ako i stručné hodnotenia, ktoré sa zachovali v štúrovských Pamätniciach, nasvedčujú, že nadväzoval na tradíciu Jána Kollára a Jána Hollého a cez ňu tiež na vzory gréckej a latinskej poézie a literatúry. Príznačné bolo preňho rozpätie od oslavnej ódy až po satiru. Hurbanov radikalizmus sa prejavuje v témach, výzvach a zvolaniach, v kritike protislovenských a protislovanských javov, odrodilstva, ale aj ľahostajnosti vo vlastných radoch. Druhú, harmonickejšiu stránku autorovej osobnosti i poézie predstavujú na jednej strane ľúbostné rukopisné básničky *biedermeierovského* typu, na druhej strane romanticky ladené verše – zvlášť v prírodných motívoch – z ciest po Morave.

Založením a vydávaním almanachu *Nitra*, presnejšie od jeho druhého ročníka (1844), otvoril Hurban éru slovenskej literatúry písanej novým národným jazykom. Dominantným tvorcom spomenutého druhého ročníka Nitry bol básnik Janko Král'. Činorodý a neúnavný Hurban podporil tiež úsilie Ľudovíta Štúra o vydávanie Slovenských národných novín s literárnou prílohou *Orol tatranský* (1845). O rok neskôr (1846) založil literárny a vedecký časopis *Slovenské pohľady*, ktorý v súčasnosti ako naše najstaršie periodikum vychádza zásluhou Matice slovenskej. Hurban svoje *Pohľady* profiloval ako

dynamický národnobuditeľský časopis, usilujúci sa pokrývať a najmä vytvárať všetky zložky národného kultúrneho a vedeckého života.

Špeciálnu pozornosť venoval Hurban systematickému rozvíjaniu osvetovej činnosti (nedefná škola, ochotnícke divadlo, spolky miernosti), publicisticky aj organizačne sa aktívne zapájal do širších kultúrnych a politických podujatí. Skoncipoval základné tézy národného programu, ktoré publikoval v úvode k Červenákovmu *Zrkadlu Slovenska* (1844).

V prvom ročníku almanachu Nitra (1842) Jozef Miloslav Hurban uverejnil *Písňe*, veršovanú epiku *Osudové Nitry* a prózu *Svadba kráľa veľkomoravského*, v druhom ročníku (1844) mu vyšli prózy zo súčasnosti (*Prítomnosť a obrazy zo života tatranského*, *Prechádzka po považskom svete*). Okrem kritických či humorných postrehov, sentimentálneho deja, respektíve beletrizácie cestovných zážitkov, v nich formuluje i úvahy o budúcnosti slovenského národa a slovanstva. Na stránkach Nitry ďalej uverejnil roku 1846 romantickú prózu *Olejkár*, ktorej námet po prvý raz spracoval ešte ako študent v podobe „trúchlohry“. Dej sa vtedy neodohrával v Trenčíne a za čias Matúša Čáka ako v Olejkárovi, ale v Čechách za vlády Břetislavovej. Presunutie príbehu z jednej epochy do druhej nepriamo dosvedčuje, že Hurbanovi nešlo o realistický historický obraz, ale iba o hľadanie najvhodnejšieho rámca pre vyjadrenie národnej ideológie. Postava Matúša Čáka bola na to vhodná a príťažlivá pre celú štúrovskú generáciu. Olejkár je doslova nabitý nielen dramatickými udalosťami a situáciami, ale i množstvom postáv, z ktorých viaceré sú zahalené rúškom tajomstva.

Neodmysliteľnou súčasťou Hurbanovej literárnej publicistiky boli aj satirické texty, respektíve humoresky. *Korytnické poháriky alebo Veselé chvíle nezdravého človeka* reflektujú pestrú škálu problémov. Nechýbajú ani autorove kritické názory, ktoré si berú na mušku nielen rozmanité malomeštiacke javy, ale i niektoré aktuálne problémy okolo slovenčiny. Uvedené dielo vyšlo spolu s *Divadlom duchov nad Tatrami* a „noveletkou“ *Od Silvestra do Troch kráľov* v almanachu Nitra roku 1847.

Popri vlastných textoch vydal Hurban v Nitre mnohé klasické tituly slovenskej literatúry (diela príslušníkov kollárovskej generácie, príspevky štúrovských básnikov, spisovateľov a publicistov, ale aj poéziu českých tvorcov J. E. Vocela a K. H. Máchu).

Hurbanova teoretická činnosť vrcholí v rozsiahlej štúdii *Slovensko a jeho život literárny*, ktorú písal na pokračovanie pre *Slovenské pohľady* (1846 – 1851). Priniesol v nej svojskú koncepciu výkladu, množstvo objavných faktov, prekvapivých súvislostí a hodnotení. Literatúru vnímal v nerozlučnej spätosti s prostredím a najmä so životom národa. Preto už v názve prízvukoval Slovensko a z charakteru Slovenska a Slovákov vyvodzuje aj ich literárne deje. V Hurbanovom chápaní predstavuje spisba i najvyšší spôsob, ktorým sa realizuje jazyk, reč národa; v literatúre sa reč stáva trvalou hodnotou. Na jednom mieste o tom v uvedenej štúdii Hurban píše: „V tomto duchu a s takýmto úmyslom priberám sa aj k rozprávke o našom peknom, milom a drahom Slovensku a jeho literárnom živote, aby sme aj my, novšie slovenské pokolenie, našli v našej minulosti pokynutie k ďalším a novším literárnym činom. Vybrali sme si literárny život Slovenska zato, že tuná sa najprv vyzrozumieva duch národa, tuná je on doma, tu on rozpráva, čo chce, čo by rád – bárs tomu ešte ani čas nebol prišiel, tu sú zložené jeho túžby, jeho nádeje, jeho proroctvá. Kto zná ducha literatúry, veľmi ľahko bude môcť zavierať aj na ducha občianskeho povedomia; kde mlčí literatúra, tam iste mlčali všetky vyššie zánemy života“... V závere štúdie Hurban uvádza: „Je teda, majúci hovoriť o literárnom živote Slovákov, nemôžem sa aj o ňom samom ako takom nevysloviť a naň si s hrdoťou nepozerať.“

V pohľade na túto svätú zem našich otcov, na túto kolísku všetkých Slovanov, na tieto sväté oltáre kráľovských Tatier obživí sa moja duša, v pohľade tom leží večne čerstvá sila silu rodiaca. Sú to tuná na Slovensku zakliate zámky svätých, vnútorných svetov duše slovanskej.“

Hektické roky 1848 – 1850 naplnil Hurban politickou, vojenskou a publicistickou činnosťou a len okrajovo básnickou tvorbou (Národná pieseň, Pieseň pri vykopávaní dereša spievaná, Pieseň pri pálení dereša spievaná). Nakrátko obnovil vydávanie Slovenských pohľadov (1851), roku 1853 vydal piaty ročník Nitry, ktorý bol vzácnym oživením obdobia „suchoty a nemoty“. V tomto ročníku almanachu uzreli svetlo sveta Sládkovičov Detvan i Hurbanova próza Slovenskí žiaci, predstavujúca pokus o epické zobrazenie generačných osudov v revolúcii. Tvorca dielo v podtitule označil ako „obrázky zo života“. Aktérmi deja sú slovenskí mládenci, ktorí vášnivo filozofujú o problémoch národa, intenzívne prežívajú peripetie lásky, pričom v národnom presvedčení aj v láske narážajú na odpor svojich protivníkov. Epilóg rozprávania tvorí obraz krajiny po košúťovskom víťazstve so siluetou šibenice Holubyho a Šuleka...

Dvojdielny historický román Gottšalk vyšiel po česky v Prahe (1861), hoci pôvodne ho prozaik koncipoval v slovenskom jazyku. Hurban sa inšpiroval dejinami polabských Slovanov v 11. storočí. Nešlo mu ani tak o históriu, ako skôr o mravný a filozofický problém vzťahu medzi náboženstvom a národom, medzi osobným a nadosobným. V riešení nastolených otázok sú už zreteľné stopy jeho konzervatívneho teologizmu.

Ako je všeobecne známe, po potlačení revolúcie boli vodcovia Slovenského povstania pod policajným dohľadom. Hurban sa síce usiloval o ďalšiu kultúrnu činnosť i vlastnú literárnu tvorbu, ale v čase bachovského absolutizmu nachádzal len skromnú odozvu. Vďaka ústretovosti českých priateľov redakčne participoval na Riegerovom slovníku náučnom. V zmenených pomeroch, ktoré nastali po rakúsko-uhorskom vyrovaní (1867), sa mu darilo nanajvýš rozdúchávať tlejúce národné povedomie a protestovať proti výčinom vládnucej maďarskej vrstvy aj za cenu vlastného uväznenia.

Roku 1871 prekvapil tvrdou kritikou almanachu Napred, keď odsúdil pokus mladých literátov o novú orientáciu umeleckej tvorby. Rovnako tvrdo recenzoval aj knižné vydanie Kalinčiakovej Reštavrácie. Hurbana výrazne poznačilo zatvorenie Matice slovenskej a troch slovenských gymnázií. Vzhľadom na to, že východisko z krajne nepriaznivej situácie videl v tesnom spojení s českou literatúrou a kultúrou, vydal 6. a 7. ročník Nitry v českom jazyku. Tento zúfalý čin, ktorým chcel dokumentovať česko-slovenskú vzájomnosť a jednotu, sa ale nestretol s očakávanou širšou reakciou a porozumením...

Aspoň v maximálnej stručnosti pripomenieme aj Hurbanovu cirkevnú spisbu, ktorej sa intenzívne venoval najmä v porevolučnom období. Vydal učebnicu Náuka náboženstva kresťanského (1855), napísal obsiahle dielo Cirkev evanjelicko-luteránska v jej vnútorných živloch a bojoch na svete (1861), za ktoré získal doktorát teológie na univerzite v Lipsku. Jedenásť rokov bol redaktorom Cirkevných listov, ktoré začal vydávať v pamätnom roku 1863. Z veľkej časti ich aj sám zapíňal najmä správami a článkami náboženského a cirkevno-politického charakteru, občas však v časopise uverejnil i umelecky orientované texty.

Literárne, respektíve publicisticky činný bol Hurban aj na sklonku svojho pohnutého života. V šiestom ročníku Nitry (1876) vydal cyklus básní Z hlbiny, v siedmom (1877) štúdiu Viliam Pauliny-Tóth a jeho doba. Záujem o memoárovú spisbu vyvrcholil rozsiahlym životopisom Ľudovíta Štúra

a Rozpomienkami na revolučné roky. Štúrovu biografii mienil napísať ešte v 60. rokoch, keď ho inšpiroval matičný súbeh. Dlhodobejší zámer však uskutočnil až v novej epoche vývinu slovenskej literatúry i národného života – na prahu 80. rokov. Vtedy začal Štúrov životopis vychádzať na pokračovanie v jeho synom Svetozárom obnovených Slovenských pohľadoch (1881 – 1884). Ide o najobsiahlejšie svedectvo priameho účastníka o prelomových rokoch a kľúčových osobnostiach nášho národného pohybu v polovici 19. storočia. Neskoršie vedecké i literárnohistorické skúmanie všeličo na Hurbanových tvrdeniach a záveroch spresnilo aj opravilo, najmä v častiach, kde autor uplatnil len svoj osobný názor, reminiscenciu či skúsenosť. Uvedené konštatovanie však v nijakom prípade nespochybňuje význam tohto monumentálneho životopisného a memoárového diela.

Mgr. Peter Cabadaj, vedecký tajomník Matice slovenskej